

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 35.087(497.434)"1848/1914"

Prejeto: 12. 5. 2010

Eva Holz

dr., znanstvena svetnica ZRC SAZU v pokoju, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

O državnih uradnikih in o okrajnih glavarjih v Beli krajini v letih od 1848 do 1914

IZVLEČEK

Državno uradništvo je bilo eden od temeljev cesarske oblasti. Uradniki so morali biti predani svoji službi in cesarju. To pa je v drugi polovici 19. stoletja povzročalo kar nekaj težav tako pri narodnem opredeljevanju, pri jezikovni rabi (uradniki so ločili notranji in zunanji jezik uradovanja) kot tudi pri »stanu primernem vedenju«.

KLJUČNE BESEDE

državni uradniki, okrajno glavarstvo, Črnomelj, Metlika, 19. stoletje

ABSTRACT

STATE OFFICIALS AND DISTRICT COMMISSIONERS IN WHITE CARNIOLA BETWEEN 1848 AND 1914

The paper describes the state civil service as one of the foundations of imperial authority. Officials were required to pledge undivided loyalty to their office and the emperor. However, this requirement began to pose a fair amount of problems in the second half of the 19th century, especially in relation to national affiliation, the use of language (officials opted to distinguish between the internal and external languages of administration) and »conduct befitting one's estate«.

KEY WORDS

state officials, district commission, Črnomelj, Metlika, 19th century

Nekaj pojasnil o tem, kdo in kaj so bili državni uradniki

Za avstrijsko cesarstvo je veljalo prepričanje, da je to uradniška država. V državi je obstajalo več vrst uradništva: državno, deželno, stanovsko, mestno, občinsko uradništvo, pa tudi privatni uradniki. Državno uradništvo je bilo poleg cerkve in vojske temelj cesarjeve oblasti. Pomena zvestega in vestnega uradništva so se avstrijski cesarji zavedali že v 18. stoletju, ko so začeli svojo državo organizirati bolj centralistično.

V članku bom predstavila posamezne okrajne glavarje, se pravi državne uradnike, ki so v drugi polovici 19. stoletja delovali v Črnomlju, ne pa tudi problematike okrajnega glavarstva Črnomelj kot upravne enote.

Ko je po revoluciji leta 1848 propadla stara ureditev, se je začelo iskanje novih oblik upravne ureditve.¹ Osrednja oblast je osnovala okrajna glavarstva in sodne okraje, ki so bili v tem času enaki davčnim okrajem. Na Kranjskem je bilo deset okrajnih glavarstev, eno od teh je bilo črnomaljsko, sem sta spadala sodna okraja Črnomelj in Metlika.² Naslednje leto so novo razdelitev potrdili v uradnem listu.³ V letu 1853 sta bila v uradnem listu opisana ureditev in delovanje namestništva, uvedeni so bili mešani okraji. Ti okraji so imeli obseg sodnih okrajev. Na Kranjskem so od leta 1853/54 do začetka ustavne dobe delovali deželna gosposka v Ljubljani, dve politični okrajni glavarstvi Ljubljana okolica in Novo mesto ter osemindvajset mešanih okrajnih glavarstev, med katerimi sta bili tudi mešani okrajni glavarstvi Črnomelj in Metlika.⁴ Najnižja stopnja deželnoknežje oblasti so bili okrajni uradi. Osebe le-teh so sestavljali predstojnik, adjunkti (pristav, pomožni uradnik),⁵ aktuarji (v 19. stoletju sodni pisar, zapisnikar),⁶ pisarji in slugi. Vsi uradniki in slugi so morali biti zanesljivi. Ob sprejemu v službo so državni uradniki prisegli zvestobo cesarju. Od zapriseženih uradnikov so pričakovali zvesto opravljanje službe in molčečnost o službenih zadevah. Prav del prisege, ki je govoril o molčečnosti, pa so uradniki največkrat kršili, čeprav je bilo

to kaznivo.⁷ Kolikšnega pomena je bila zanesljivost uradnikov, nam govori postopek imenovanja uradnikov, ki so delovali v okrajnem glavarstvu. Predlog za imenovanje na mesto okrajnega predstojnika je notranjemu ministru podala mešana komisija. Notranji minister se je moral o imenovanem sporazumeti z ministrom za pravosodje. Kandidata za okrajnega adjunkta je kresijska komisija posredovala mešani komisiji, o njem pa je dokončno odločal notranji minister v soglasju z ministrom za pravosodje. Mešana komisija je lahko določala ljudi, ki so bili primerni za aktuarsko mesto. Na predlog okrajnega predstojnika je smel kresijski predstojnik imenovati pisarniške uradnike. Mešana komisija je morala paziti na to, koliko so potrebovali konceptnih praktikantov in avskultantov (v 19. stoletju sodniški pripravnik, prisednik brez glasovalne pravice).⁸ Za dodelitev konceptnih praktikantov se je morala obrniti na namestnika, za dodelitev avskultantov pa na predsednika višjega deželnega sodišča.⁹

Najvišja upravna oblast v deželi je bilo namestništvo. V njegov delokrog so spadale politične in upravne zadeve, kultura in pouk, trgovina in obrt, deželno gospodarstvo, gradbene (stavbne) zadeve, ki niso sodile v neposredno področje dela deželnih finančnih in drugih oblasti. Namestništvo so sestavljali namestnik, podnamestnik (ali nek drug predstavnik deželnega šefa), namestniški svetnik, tajniki, koncipisti (sestavljavci konceptov za pravne listine)¹⁰ in manipulant. Za posamezna področja je bilo določeno število konceptnih praktikantov, ki so bili uradniški naraščaj. Namestništvu so bile podrejene nižje oblasti, samo pa je bilo podrejeno notranjemu ministru. Namestnik je prisegel zvestobo cesarju, uradniki pa namestniku.¹¹

Leta 1867 je cesar sprejel sklep o ločitvi sodne in politične oblasti. Politična uprava na Kranjskem se je skrcila. Sedaj so jo urejali deželni predsednik s sedežem v Ljubljani in 11 okrajnih glavarstev, ki so bili sedaj le politični uradi. Uveljavila se je moderna državna administracija.¹² Mešano okrajno glavarstvo Metlika se je vključilo v črnomaljsko okrajno glavarstvo, kamor sta sodila sodna okraja Črnomelj in Metlika, okrajni glavar pa je bil grof Rudolf Chorinsky.

¹ Zgodovina Slovencev, str. 460.

² Deželni zakonik in vladni list za kronovino Kranjsko, I. tečaj 1849, št. 26.

³ Deželni zakonik in vladni list za Kranjsko kronovino IV. del, II. tečaj 1850, št. 92.

⁴ Podatki o posameznih okrajnih glavarstvih in okrajnih glavarjih so povzeti po: Hof und Staats-Handbuch des Kaiserthums Österreich. Wien 1856–1859 in po nadaljevanju Haus und Staats-Handbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie, Wien 1868–1914. Gl. tudi Zgodovina Slovencev, str. 460.

⁵ Veliki slovar tujk, str. 11.

⁶ Prav tam, str. 26.

⁷ Beobachtung der Verschwiegenheit in Amtsgeschäften. Hof-decret vom 6. Februar 1793 an die Chefs der sämtlichen Länderstellen.

⁸ Veliki slovar tujk, str. 90.

⁹ R.G.Bl. (Reichsgesetzblatt), št. 10, 10.–19. 1. 1853. Dodatki: A ureditev in delovanje okrajnih oblasti.

¹⁰ Koncipist = kdor sestavlja koncepte za pravne listine (Veliki slovar tujk, str. 597).

¹¹ R.G.Bl. št. 10, 10.–19. 1. 1853. Dodatki: C namestništvo.

¹² Zgodovina Slovencev, str. 460.

Deželno vlado so sestavljali deželni predsednik (na Štajerskem namestnik), trije vladni svetniki (eden od njih je zastopal deželnega predsednika (namestnika), če je bil ta zadržan), vladni tajnik, nekaj vladnih koncipistov, vodstveni adjunkt pomožnih služb, nekaj oficialov (naslov nižjega upravnega uradnika)¹³ in sluga.

Okrajne urade (glavarstva) so sestavljali okrajni glavar, okrajni komisar in tajnik. Ker je bilo v manjših okrajih tudi uradovanja manj, tajniki niso bili potrebni. Okrajni uradi tudi niso imeli posebnih slug. Za urejanje takih zadev so imeli okrajni glavarji na razpolago določeno vsoto denarja, ki so jo lahko porabili po lastni presoji. Pri okrajnih uradih so lahko zaposlili tiste uradnike, ki so ob reorganizaciji leta 1867 izgubili službo. Novi okrajni uradi so prevzeli tisto področje dela, ki so ga prej opravljal čisti politični ali mešani okrajni uradi v zadevah politične uprave.

Deželnega predsednika in vladne svetnike je imenoval cesar, okrajne predstojnike in vladnega tajnika pa ministrstvo. Okrajne komisarje, vladne koncipiste, vodstvenega adjunkta pomožnih služb, okrajne tajnike in oficiale je imel pravico imenovati deželni predsednik (namestnik). Novo funkcijo so politične oblasti prevzele 10. marca 1867, mešana okrajna glavarstva so morala s tem dnem prenehati z uradovanjem. Taka ureditev je ostala v veljavi do konca monarhije.¹⁴ V času Taaffejeve vlade (1879–1893) je bila deželna uprava na Kranjskem dokončno urejena. Kot že omenjeno, je bila dežela razdeljena na 11 okrajnih glavarstev, uradniški aparat je bil dobro vpeljan, izpraznjena službena mesta so dokaj hitro zasedli novi uradniki. Če se je zgodilo, da se je izpraznilo glavarsko mesto in niso mogli v kratkem času dobiti novega glavarja, je njegovo delo prevzel okrajni glavar sosednjega glavarstva, okrajni komisar ali pa tudi sposoben pripravnik.

Selitve državnega uradništva

Cesar je državne uradnike lahko selil po vsej avstrijski polovici monarhije. Jezik ni bil nikakršna ovira, saj sta bila tako zunanji kot notranji jezik uradovanja nemščina. Vprašanje rabe nenemškega jezika v deželah, kjer so bili Slovenci v večini ali pa zelo močna manjšina, se je le počasi prebijalo v zavest. Na Kranjskem je bilo selitev visokih državnih uradnikov razmeroma malo. Na mesto deželnega predsednika je cesar imenoval ljudi, ki jim je zaupal in praviloma so na takem mestu ostali tudi po

desetletje. Pogostejše pa so bile selitve okrajnih glavarjev in so bile večinoma povezane z gospodarskim stanjem okrajnih glavarjev. Lahko so pomenile napredovanje, saj so bili za posamezna okrajna glavarstva določeni različno visoki dohodki.¹⁵ Sama selitev je šla na državne stroške. V letih od 1880 do 1914, za ta čas imamo najpopolnejše podatke, je prišlo v Črnomelj devet novih okrajnih glavarjev; pri selitvah Črnomelj ni omenjen. V teh letih je cesar na Kranjskem na novo imenoval 41 okrajnih glavarjev, selitev že imenovanih okrajnih glavarjev je bilo 27. Zdi se, kot da bi bil Črnomelj nekakšna pripravnica za okrajne glavarje. Okrajni glavarji so se dokaj hitro menjavali tudi v Kamniku, tu je bila v teh letih le ena selitev in osem novih imenovanj. Tretji kraj, kjer je bilo precej novih imenovanj okrajnih glavarjev, je bila Postojna; tudi tu je znana le ena selitev in sedem novih imenovanj. Nasprotje Črnomlju je bila Ljubljana, kjer v tem času ni bilo nobenega novega imenovanja, nihče ni v Ljubljani začel svoje uradniške poti kot okrajni glavar, tu so bile le štiri selitve.¹⁶

Gospodarske razmere državnega uradništva

Ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja so v kranjskem deželnem zboru večkrat razpravljali o povečanju števila uradništva in o tem, da je med njimi tudi vse več plemičev. Število uradnikov se je v tem času res povečalo, prav tako pa se je tudi povečalo število uradov. Glede plemstva pa razmere sploh niso bile tako kritične, kot so kazale razprave v kranjskem deželnem zboru in kot je o tem pisal *Slovenski narod*. Starega plemstva je bilo med uradništvom na Kranjskem malo. Prevladovali so ljudje z nižjimi plemišskimi naslovi, ki so jih dobili za vestno uradovanje. Največ plemičev je bilo leta 1868 pri deželni vladi v Ljubljani, med 22 uradniki je bilo 7 plemičev, med 11 okrajnimi glavarji pa 5. Leta 1913 je bilo pri deželni vladi med 24 uradniki 8 plemičev, med okrajnimi glavarji in komisari pa 7.¹⁷

Po letu 1848 sta reforma uprave in njeno razraščanje zahtevala vse več sredstev. V času neoabsolutizma je bila potrošnja v upravi večja kot potrošnja v vojski. Pri imenovanju novih uradnikov so oblasti morale postati varčnejše, saj so z najvišjega mesta dobile namig, naj se čuva državni zaklad. Zaradi tega so začeli deželni namestniki jadikovati, da s tako omejenim številom uradnikov ne bodo mogli tekoče opravljati del, ki so jih od njih pričakovali. Sami uradniki so bili prepričani, da so premalo pla-

¹³ *Veliki slovar tujk*, str. 807.

¹⁴ R.G.Bl. št. 22, 3. 2. 1867; št. 43, 28. 2. 1867; Zakonik in uradni list za vojvodino Kranjsko, leto 1867, VII. del, št. 8 str. 18. Razpis c. kr. deželnega glavarja za Kranjsko od 15. 2. 1867; *Novice*, 13. 2. 1867.

¹⁵ *Status des Personalstandes der politischen Verwaltung im Herzogtume Krain*. Laibach 1875–1915.

¹⁶ Holz, *Nacionalna problematika*, str. 91–92.

¹⁷ Prav tam, str. 95–100.

čani; pritoževalo se je tako visoko kot tudi srednje in nižje uradništvo. Pri nižjih uradnikih je že bilo govora o obubožanju. Zaradi tega so državne službe začele izgubljati privlačnost in primanjkovati je začelo uradniškega naraščanja na Madžarskem, Češkem in Štajerskem. Slab gospodarski položaj je omajal tudi ugled in avtoriteto uradništva.¹⁸ V časopisu *Laibacher Zeitung* so v letu 1853 večkrat ponovili razpis za državne uradnike na Kranjskem, v Šleziji, na Hrvaškem, v Slavoniji ter v Primorju. Pogoji za vse omenjene dežele so bili enaki. Kot pogoj za službo na Kranjskem so zahtevali tudi znanje slovenskega jezika.¹⁹

V času Bachovega absolutizma (1849–1859) je bil glede plačevanja uradništva sprejet nov zakon, s katerim je bilo določeno, da so se plače in povišanja plačevala v naprej, uživanje plač in prejemkov pa je prenehalo z zadnjim dnevom tistega meseca, ko je uradnik zapustil službo.²⁰ S padcem Bachovega absolutizma se razmere niso bistveno spremenile. Uradništvo v Avstriji je bilo cesarju skoraj pregovorno vdano in se je zavedalo dolžnosti, da mora čuvati ugled svojega stanu, vendar pa je bil položaj nižjega uradništva že tako slab, da so si upali ustanoviti »zadruge uradnikov«. Njena naloga je bila obramba ekonomskih interesov njenih članov. Uradniki, ki so ob reorganizaciji izgubili službo, so lahko, če so za to zaprosili, obdržali naziv iz dotdanje višje službe, njihovi dohodki pa so bili v skladu z novim službenim mestom, ki je bilo lahko tudi nižje od prejšnjega.²¹ Uradniki, ki so ob reorganizaciji državne uprave brez lastne krivde izgubili delo, so imeli pravico do plačila, ki je moralo dosežati višino prejšnje plače in se je štelo tudi v osnovo za pokojnino in napredovanje.²²

Državni uradniki in narodno vprašanje ter vprašanje jezika uradovanja

Boj za uporabo slovenskega jezika v uradih se je začel po revoluciji leta 1848. Jezik uradov na Kranjskem je bila v tem času nemščina. Razglasi, ki so bili pomembni in so bili namenjeni ljudstvu, so bili v slovenščini.²³ Leta 1850 je iz zakonov izginilo načelo enakopravnosti jezikov, od leta 1852 je bil avtentičen le nemški tekst uradnega lista. Nemščina, ki je bila do tedaj notranji jezik uradovanja v avstrijskem delu države, je bila leta 1854 uvedena

kot notranji jezik uradovanja tudi na Hrvaškem in Ogrskem.²⁴ Slovensko narodno gibanje ta čas ni zamrlo, čeprav je bilo neorganizirano, pritegovalo pa je vse več pozornosti in pridobivalo nove pristaše. Za uporabo slovenščine v uradih, na sodiščih in v šolah so Slovenci v deželnem zboru Kranjske in v državnem zboru vlagali interpelacije. Vlada jim načelno ni nasprotovala, vendar pa razvoja v to smer tudi ni podpirala. Med uradniki so bili v letih 1860/68 že ljudje, ki so znali dovolj dobro slovensko, da bi s strankami lahko uradovali v slovenščini; na drugi strani pa so bili seveda prav tako uradniki, ki so se trdno oklepali uradovanja v nemščini.²⁵ Med državnim uradništvom na Kranjskem in seveda tudi v Beli krajini najdemo tako ene kot druge. Uporaba slovenskega jezika pri uradovanju s strankami je bila do neke mere odvisna od tega, kdo je bil deželni predsednik pa tudi od trenutnega mednarodnega položaja in s tem povezane potrebe po notranjem miru in zaveznikih.²⁶ Narodna opredelitev državnih uradnikov je bila dokaj zapletena zadeva, če se ti niso opredelili nemško. Narodno opredelitev višjega uradništva je določala vlada, ki je od uradništva pričakovala, da bo opravljalo svojo službo, politično pa se bo udejevalo tedaj, kadar bo njej to ustrezalo. Kdor tega ni zmož, je moral pustiti državno službo. Ker je bila hierarhična lestvica v avstrijski birokraciji trdno zgrajena in je bilo izvedeno načelo avtoritete od zgoraj navzdol in odgovornosti od spodaj navzgor, je bilo nižje uradništvo večinoma opredeljeno tako kot njegov šef. Bile so sicer izjeme, ko so se posamezni okrajni glavarji skušali držati načel uradovanja, ki so bila splošno sprejeta, vendar so naleteli na težave in se tudi zapletli v spore z deželnim predsednikom.

Kakšen je bil odnos oblasti do slovenskega jezika, vidimo tudi iz publikacije *Status des Personalstandes der politischen Verwaltung im Herzogtume Krain* (Laibach 1875–1915), kjer je med drugimi rubrikami, ki so opredeljevale znanje in veščine uradnikov, le v dveh letih 1899 in 1912 tudi rubrika o jezikovnem znanju deželnega predsednika in okrajnih glavarjev, pri nižjih stopnjah uradnikov pa sploh niso povpraševali o njihovem jezikovnem znanju. Po teh podatkih naj bi vsi visoki državni uradniki na Kranjskem znali dobro ali slabše slovensko, v praksi pa se je pokazalo, da marsikdo ne zna ali pa noče uporabljati slovenskega jezika. Vzvišenega gledanja na domače prebivalstvo in njegov jezik so se navzeli tudi nekateri okrajni glavarji. Zahtev po uradovanju v slovenskem jeziku večinoma niso jemali resno, saj so se ponavljale pritožbe o nemškem

¹⁸ Heindl, *Bürokratie und Verwaltung*, str. 239–243.

¹⁹ *Laibacher Zeitung*, 30. 7. 1853. Amtsblatt zur Laibacher Zeitung.

²⁰ R.G.Bl. št. 10, 19. 1. 1853; št. 139, 14. 7. 1853.

²¹ Ukazi c. kr. deželnih gospodk za vojvodino Kranjsko leta 1860, V. del, št. 16, str. 24. Razpis c. kr. deželne vlade od 16. 3. 1860.

²² R.G.Bl. št. 22, 3. 2. 1867.

²³ *Zgodovina Slovencev*, str. 412.

²⁴ Prav tam, str. 458.

²⁵ Prav tam, str. 478–479.

²⁶ Prav tam, str. 510–511.

Razglednica Črnomlja pred prvo svetovno vojno; v velikih stavbah na desni strani so bili sodišče, zapori in davčni urad (iz zbirke dr. Alojza Čindriča).

uradovanju ali pa o žaljenju slovenskega prebivalstva. Višje oblasti so na take pritožbe zelo previdno in počasi reagirale. Ko je bil deželni predsednik na Kranjskem Andrej Winkler (1880–1892), to je bilo v času Taaffejeve vlade, so se razmere precej izboljšale. Po padcu obeh pa se je znova okrepil nemški pritisk.

Na opredeljevanje nižjega uradništva je vplivalo tudi »kruhoborstvo«. Uradniki so morali živeti stanu primerno. Po pravilih uradniške pragmatike je bila predpisana obleka in za vsako uradniško stopnjo tudi življenjski stil. Napredovanje v uradniški službi pa je bilo odvisno od marsičesa. Narodnost je bila za nižje uradništvo le zasebna zadeva, ki je v realnem življenju večinoma niso mogli ali smeli uveljaviti, če so hoteli obdržati službo in zaslužek ter s tem povezan ugled v okolici.²⁷

Okrajni glavarji v Črnomlju 1867–1914

V okrajnem glavarstvu Črnomelj so delo, ki je bilo naloženo okrajnemu glavarju, opravljali različni ljudje. O nekaterih se mi je posrečilo zbrati kar precej podatkov, za druge pa zelo malo. Nekateri kratki življenjepisi predstavijo bralcu celotno pot, ki jo je moral prehoditi državni uradnik od začetka uradniške kariere do upokojitve. Nekateri med okrajnimi glavarji so bili dokaj posebni ljudje, bolj znani na drugi področjih kot pa na uradniškem, in ti so imeli z nadrejenimi tudi več težav.

Jožef (tudi Johan) Derbitsch (Derbič). Rojen je bil v Šiški leta 1809, umrl v Ljubljani 1884. Predstojnik mešanega okrajnega glavarstva v Črnomlju je bil od 12. decembra 1849 do leta 1851.²⁸ Kot okrajni glavar v Črnomlju je moral leta 1850 poročati o nemirih, ki so nastali pri volitvah občinskih mož, pravzaprav ob zaprisegi župana in svetnikov v

Pribišlju. Ker naj bi bila zaprisega v cerkvi, so se vaščani zbal, da se bodo vrnila fevdalna bremena. Derbitsch nemirne množice ni mogel pomiriti, tako da je ta vdrla v cerkev in iz nje izvlekla župana. Leta 1851 je znova poročal o razmerah v svojem okrajnem glavarstvu. Po njegovem poročilu je črnomaljsko okrajno glavarstvo štelo 32.583 prebivalcev in bilo razdeljeno na 47 občin. Vsaka občina je tako imela nekako 700 prebivalcev, bile pa so tudi take, ki so jih imele le 300. To število pa je bilo premajhno, da bi se občina lahko vzdrževala in opravljala vse potrebne občinske posle. Ob tem je bilo treba upoštevati še uboštvo in kulturno stopnjo prebivalstva, kjer marsikateri župan ni znal ne brati ne pisati in ni bil sposoben upravljati občine. Take občine so oteževale tudi delo okrajnega glavarstva. Nekatero male občine so že same prišle do spoznanja, da ne zmorejo dela, ki ga od njih pričakujejo, zato so že same predlagale združitve v večje občine. Po Derbitschevem mnenju bi morale kmečke občine šteti vsaj 2000 prebivalcev. Vendar pa je predlagal, naj se s povezovanjem malih občin ne hiti, ker so sedanje občine že izoblikovane, njihovi predstojniki pa izvoljeni za dobo treh let. Po tem času pa bi se razmere lahko spremenile.²⁹

V letih 1856–59 je bil okrajni predstojnik v Kranju,³⁰ nato v letih 1860–61 znova v Črnomlju,³¹ in v letih 1861–66 ter 1868–1882 spet v Kranju.³² V času njegovega službovanja se je nabralo precej pripomb o njegovem obnašanju in odnosu do Slovencev. Dne 2. aprila 1861 je bil izvoljen za deželnega poslanca in se je opredelil proti slovenski strani.³³ Izvoljen je bil tudi v državni zbor in se tam

²⁷ Holz, *Nacionalna problematika*, 1983, str. 158–161.

²⁸ *Laibacher Zeitung*, 20. 12. 1849; 8. 3. 1850; Polec, Uvedba občin, str. 715 in 717.

²⁹ Polec, Uvedba občin, str. 686–732.

³⁰ *Hof- und Staatshandbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie*. Wien, 1856, 1859.

³¹ Andrejka, *Zaslužni*, str. 81.

³² Pfeifer, *Die Landtagsabgeordneten*, str. 46.

³³ Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 207.

pridružil Nemcem.³⁴ Ob volitvah 1878 je nastopil proti slovenskemu kandidatu Karlu Šavniku.³⁵ Vmešaval se je pri volitvah v Škofji Loki in se odločil, da ne bo upošteval predpisane tretjinske doklade k davkom. S to odločitvijo je zmanjšal število slovenskih volivcev.³⁶ Naslednje leto je razveljavil volitve v Škofji Loki, ker pridružena občina Zminec ni glasovala hkrati z mestom.³⁷ Vrstile so se tudi pritožbe o nemškem uradovanju,³⁸ predvsem iz selške doline.³⁹ Ko je bil deželni predsednik Andrej Winkler, so na okrajnih glavarstvih začeli nameščati glavarje, ki so bili prijazni do Slovencev, stare nemškutarke uradnike pa so selili ali upokojili.⁴⁰

Alojz Schuller je bil okrajni predstojnik v Črnomlju v letih 1856–1859.

Grof Rudolf Chorinsky⁴¹ je bil okrajni glavar v Črnomlju dve leti, od 1867 do 1868, nato pa leta 1874 v Krškem. Po poročanju *Slovenskega naroda* je dopisoval in uradoval v nemščini.⁴² Leta 1883 je bil imenovan za dvornega svetnika, leta 1886 so ga premestili v Gradec in leta 1897 je stopil v pokoj. Kot je o tem dogodku poročal *Slovenski narod*, naj bi imel Kranjsko rad in tudi o Slovencih naj bi bil dobrega mnenja.⁴³

Martin Tribuč (Tribuzzi)⁴⁴ je bil v Črnomlju okrajni glavar v letih od 1870 do 1876. Nastopal je zelo samovoljno. Da je lažje uveljavljal svojo voljo, je podpihoval spore v mestnem zastopu. Bil je nasproten Slovincem.⁴⁵

Ivan Mahkot je spadal med najstarejšo generacijo naših upravnih juristov. V njegovem življenjepisu je razvidna uspešna uradniška kariera od začetkov do upokojitve in primernih odlikovanj. Rojen je bil leta 1828 v stari ljubljanski meščanski družini. Po končani gimnaziji je študiral pravo v Gradcu. Kot visokošolec je sodeloval v dogajanju v letu 1848. Prizadeval si je za prebujenje narodnega življenja in bil eden glavnih sodelavcev Slovenskega društva v Ljubljani, sodeloval je tudi kot deklamator in igralec.

Po končanih pravnških študijah se je v letu 1852 odločil za uradniško službo. V letu 1853 je stopil v konceptno službo pri kranjskem namestništvu v Ljubljani, leta 1856 je postal aktuar pri okrajnem uradu v Radovljici, 1862 je bil kot pristav

nameščen v Krško h komisiji za zemljiško odvezo, leta 1867 je postal komisar okrajnega glavarstva, leta 1875 je bil imenovan za tajnika pri deželni vladi v Ljubljani, od tu pa je v letu 1876 odšel za okrajnega glavarja v Črnomelj. Tu je ostal do leta 1883. Od leta 1883 do 1887 je bil okrajni glavar v Logatcu, od 1887 do 1895 je vodil okrajno glavarstvo Ljubljana-okolica.

Kot priznanje za uspešno uradniško delovanje je leta 1880 prejel naslov vladnega svetnika, leta 1895 po 42 letih službe je stopil v pokoj in bil ob tem odlikovan še z redom železne krone III. stopnje. Umrli je v Ljubljani leta 1901.⁴⁶

V Črnomlju so bili nad njim razočarani, kajti o njem je vladalo mnenje, da je naroden, nato pa je kandidiral na nemški volilni listi. Ljudje so bili veseli, da je odšel.⁴⁷ Drugo mnenje pa je o njem govorilo, da si je znal pridobiti prebivalstvo, da je bil dobrotljiv in pravičen. Ob upokojitvi so govorili, da je kot okrajni glavar 12 let z najboljšim uspehom deloval za ljudske šole v ljubljanski okolici.⁴⁸

Heinrich Weiglein je bil okrajni glavar v Črnomlju v letih od 1880 do 1882. Nasledil je Ivana Mahkota. V letu 1883 je bil premeščen na okrajno glavarstvo v Krško, kjer je ostal do leta 1894. V Krškem so ob njegovem prihodu začeli uradovati slovensko.⁴⁹

Henrik Jagrič (Jagritsch) je bil okrajni glavar v Črnomlju v letih 1883 do 1886.

Ferdinand Gozani je bil v Črnomlju okrajni glavar v letih od 1887 do 1890, nato je v letih 1891 do 1896 prevzel okrajno glavarstvo v Postojni, v letih 1896 do 1903 pa v Ljubljani. Slovensko je znal pisno in ustno.⁵⁰

Franz Hinterlechner je bil okrajni glavar v Črnomlju v letih 1891 do 1894.

Jože Orešek je bil najprej leta 1895 začasno nameščen kot okrajni glavar v Črnomlju, ostal pa je do leta 1900. Nato je odšel v Krško, kjer je bil glavar v letih od 1901 do 1906.

Viktor Parma je bil med političnimi uradniki na Kranjskem prav gotovo nekaj posebnega. Večini Slovencev je znan predvsem kot skladatelj, kar se zelo očitno ni dobro ujemalo s predstavami njegovih predstojnikov o tem, kako se mora obnašati državni uradnik. Njegovo delovanje na uradniškem področju zaznamujejo pogoste selitve in razmeroma počasno napredovanje, kar je bil eden od načinov kaznovanja neposlušnih uradnikov.

³⁴ Andrejka, Zasluzni, str. 81.

³⁵ Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani, druga seja 19. 9. 1878.

³⁶ Obravnave deželnega zbora Kranjskega v Ljubljani, sedma seja, 5. 10. 1878.

³⁷ *Slovenski narod*, 26. 2. 1879.

³⁸ *Slovenski narod*, 3. 6. 1880.

³⁹ *Slovenski narod*, 26. 6. 1880; 12. 1. 1882.

⁴⁰ Andrejka, Zasluzni, str. 123.

⁴¹ *Laibacher Zeitung*, 7. 2. 1867.

⁴² *Slovenski narod*, 27. 7. 1870.

⁴³ *Slovenski narod*, 19. 7. 1897.

⁴⁴ *Laibacher Zeitung*, 19. 2. 1870.

⁴⁵ *Novice*, št. 282, 1872.

⁴⁶ Andrejka, Zasluzni, str. 98–100.

⁴⁷ *Slovenski narod*, 5. 3. 1879.

⁴⁸ Andrejka, Zasluzni, str. 100.

⁴⁹ *Slovenski narod*, 25. 4. 1883.

⁵⁰ *Status des Personalstandes*, 1912.

Viktor Parma (fototeka NUK-a).

Rojen je bil v Trstu leta 1858 v uradniški družini. Zaradi očetove službe se je družina večkrat selila. V Zadru je obiskoval osnovno šolo in prve razrede gimnazije, ostale je obiskoval v Novem mestu, zadnja dva pa v Tridentu. Po končanih pravnih študijah na Dunaju (1881) je službeno pot začel pri policijskem ravnateljstvu v Trstu. Leta 1882 je prestopil v službo pri deželni vladi v Ljubljani, kjer je služboval kot konceptni pripravnik pri okrajnem glavarstvu v Ljubljani, Kočevju, Kranju in Krškem. V Krškem je leta 1886 postal začasni vladni koncipist, leta 1887 so ga premestili v Kranj, 1888 je napredoval do naziva definitivni koncipist. Še v letu 1888 so ga prestavili v Kočevje, kjer je naslednje leto postal začasni, leta 1890 pa definitivni okrajni komisar. Še v letu 1890 so ga nato premestili v Litijo, 1893 v Postojno, 1895 v Logatec, kjer je leta 1897 napredoval v okrajnega višjega komisarja. Leta 1898 je bil premeščen v Kamnik, kjer je ostal tri leta. Za okrajnega glavarja v Črnomlju je bil imenovan 30. julija 1901. Tu je ostal pet let. Leta 1906 je bil premeščen v Litijo, kjer je ostal devet let. Leta 1913 je po 31-letnem službovanju dosegel naslov vladnega svetnika.

Zaradi ovadbe je bil leta 1915 aretiran in obtožen protidržavnega vedenja. Bil je suspendiran in nazadnje po disciplinski preiskavi, v kateri ga je branil vladni svetnik Janko Kremenšek, ki si ga je edini upal zagovarjati, 31. julija 1915 predčasno upokojen. Vzrok za to je bila njegova izjava v »prijateljski«⁵¹ družbi, da imajo Srbi prav, ker se branijo, in da Slovani ne bodo nikoli premagani. Da bi se izognil še novim vojaškim preganjanjem, se je preselil na Dunaj, po zlomu Avstro-Ogrske pa se je naselil v Mariboru, kjer je umrl 25. decembra 1924. Pokopan je v Ljubljani.⁵¹

Karl Ekel je bil okrajni glavar v Črnomlju le eno leto od 1907 do 1908. Nato je to službo v letih od 1908 do 1914 opravljal v Logatcu. Slovensko in nemško je znal pisno in ustno.⁵²

Državni uradnik, ki v vladnih krogih zaradi svoje iniciativnosti in podjetnosti ni bil priljubljen, je bil **Franc Župnek**. Rodil se je 5. decembra 1860 v Dramljah pri Celju. Gimnazijo je obiskoval v Celju, pravo pa študiral v Gradcu in ga končal leta 1887. Nato je dve leti služboval kot koncipient, najprej pri odvetniku dr. Drevu, nato pa pri dr. Sernecu v Celju. Oktobra 1889 je stopil v konceptno službo pri deželni vladi v Ljubljani. Leta 1890 je bil premeščen k okrajnemu glavarstvu v Logatec, kjer je ob koncu leta postal provizorni, avgusta 1893 pa definitivni vladni koncipist, aprila 1895 pa provizorni okrajni komisar. Ob koncu oktobra 1895 je prestopil v službo pri deželni komisiji za agrarne operacije na Kranjskem, novembra je bil imenovan za lokalnega komisarja z uradnim delokrogom Notranjsko. Decembra 1900 je napredoval v vladnega tajnika pri agrarnih operacijah. Na tem delovnem mestu je imel veliko dobrih zamisli in načrtov pri gradnji agrarnih cest, pogozdovanju, urejanju pašnikov in oskrbovanju s pitno vodo. Ob tem pa je pozabljal na slabo gospodarsko stanje tamkajšnjega prebivalstva in dežele ter se zato znašel v precepu med načrti in možnostmi. Zaradi nemirov, ki jih je povzročil s svojimi načrti, so ga leta 1905 odpoklicali ter ga premestili k deželni vladi, kjer je ostal dve leti. Leta 1907 je bil imenovan za vodjo okrajnega glavarstva v Črnomlju, 6. februarja 1909 pa za okrajnega glavarja v Radovljici. Tudi v Radovljici si je vneto prizadeval za njen gospodarski dvig. Imel je veliko gospodarskih načrtov za cestne gradnje kot tudi za turistični razvoj Pokljuke, Mrzlega Studenca, Rudnega polja in za Bohinjsko jezero.

Najbolj znan je postal v letu 1911 ob gradnji železnice Novo mesto–Bubnjarci–Karlovac. Bilo je že sklenjeno, kje bo tekla stranska proga Črnomelj–Metlika, vendar je sam v zelo kratkem času pripravil načrte za neposredno povezavo Semič–Črnomelj–

⁵¹ Andrejka, Zasluzni, str. 102–105. *Primorski slovenski biografski leksikon* II, str. 580–581.

⁵² *Status des Personalstandes*, 1912.

Metlika in tudi uspel. Njegova zasluga je torej bila, da je Črnomelj dobil neposredno železniško povezavo z Novim mestom in Karlovcem.

Med prvo svetovno vojno se je zapletal v nasprotja z vojaškimi oblastmi, ker je branil domače prebivalstvo pred rekvizicijami in odklanjal preganjanje zavednih Slovencev. Leta 1916 je bil zato premeščen k deželni vladi. Po končani vojni in nastanku nove države kraljevine SHS se je uspešno vključil v obnovo dežele. Umrli je leta 1938 v Ljubljani.⁵³

Eden od redkih upravnih juristov, ki se je resno ukvarjal s slovenskim pravnim jezikom, je bil **Silvester Domicelj**. Uprl se je dotedanji praksi dobesednega prevajanja terminoloških izrazov in iskal nove. Ker je bil spreten in vesten uradnik, se je izredno poglobil v duha slovenskega jezika.

Rojen je bil leta 1868 v Zagorju na Pivki, umrl je leta 1938 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, pravo pa je študiral v Gradcu. Po študiju se je odločil za uradniško službo. Leta 1893 je stopil v službo pri finančnem ravnateljstvu v Ljubljani, naslednje leto pa pri politični upravi na Kranjskem in bil dodeljen okrajnemu glavarstvu v Radovljici. Tu je leta 1896 postal vladni koncipist. Od leta 1897 do leta 1900 je služboval pri deželni vladi v Ljubljani. Leta 1899 je postal okrajni komisar, leta 1900 je bil premeščen v Logatec, kjer je leta 1906 napredoval v vladnega tajnika in bil leta 1907 imenovan za vodjo okrajnega glavarstva v Postojni, 1908 je bil premeščen k okrajnemu glavarstvu v Ljubljani, 1909 pa v Črnomelj, kjer je šele leta 1912 postal okrajni glavar. Tu je služboval do leta 1914, predčasno je bil upokojen zaradi bolehnosti. Po končani vojni se ni več vrnil v državno službo. Umrli je v Ljubljani leta 1938.

Ker je zelo dobro obvladal slovenski jezik, se je lahko poglobil tudi v njegovega duha. Že leta 1906 je v reviji *Slovenski pravnik* objavil anonimno študijo z naslovom »Govor, psihologija, terminologija«, kjer je razlagal razlike med slovenskim in nemškim načinom mišljenja in govora. Predlagal je temeljito spremembo terminološkega raziskovanja, kjer po njegovem ni pomembna le beseda, ampak tudi misel. O istem predmetu je napisal še študijo v nemškem jeziku. Zanimal pa se je tudi za dramatiko, prevedel je Shakespearjevo dramo *Romeo in Julija*, drama v njegovem prevodu je bila leta 1901 uprizorjena v ljubljanski Drami, kritika pa z njegovim prevodom ni bila zadovoljna.⁵⁴

V mešanem okrajnem glavarstvu Metlika sta bila okrajna predstojnika Avgust Fladung, ki je to mesto zasedal v letih 1854–1858, bil nato v letih 1868–

1874 okrajni glavar v Kočevju in v letih 1876–1877 v Ljubljani, ter Franc Šuler (Schuler) ki je bil okrajni predstojnik v Metliki leta 1859.

Zaključek

Če upoštevamo vse težave, s katerimi so se morali spopadati državni uradniki, se seveda vprašamo, zakaj so se ljudje sploh odločali za tako službo. Za službo, ki jih je omejevala pri izražanju njihove narodne pripadnosti, ki jih je prav tako omejevala pri njihovi strankarski opredelitvi in pri odločanju na volitvah. Ob vstopu v službo je uradnika službena prisega vezala k pokornosti do oblasti, ki ji je nameraval služiti. Kdor svojega prepričanja in prisege ni mogel uskladiti, je moral zapustiti službo. Za državne uradnike v nižjih plačilnih razredih je zahteva po stanu primernem življenju lahko pomenila veliko finančno breme, saj se tudi njegovi najbližji sorodniki niso smeli ukvarjati s poklici, ki po tedanjem prepričanju za uradniško družino niso bili primerni, na drugi strani pa so morali uradnik in njegova družina nastopati urejeno in uglašeno. Verjetno je odgovor na ta vprašanja le v tem, da je državna služba, pa če je bila še tako slaba, le pomenila neko stalnost in varnost.

Po revoluciji leta 1848 so na Kranjskem najprej oblikovali 28 mešanih okrajnih glavarstev, med njimi sta bili mešani okrajni glavarstvi Črnomelj in Metlika. Leta 1867 je cesar sprejel sklep o ločitvi sodne in politične oblasti in število okrajnih glavarstev se je skrčilo na 11. Črnomaljsko in metliško okrajno glavarstvo sta se povezali v okrajno glavarstvo Črnomelj. To glavarstvo je živelo in delovalo podobno kot vsa ostala glavarstva na Kranjskem. Od drugih glavarstev se je ločilo le po tem, da je tu marsikateri uradnik začel svojo kariero kot okrajni glavar. Selitve uradništva so bile v drugi polovici 19. stoletja dokaj pogost pojav, oblast je na ta način skušala disciplinirati uradnike, ki so bili za njen okus preveč samostojni ali samozavestni.

VIRI IN LITERATURA

OBJAVLJENI VIRI

Alphabetisch-chronologische Übersicht der k.k. Gesetze und Verordnungen vom Jahr 1740 bis zum Jahre 1821, als Hauptrepertorium über die theils mit höchster Genehmigung, theils unter Aufsicht der Hofstellen in 79 Bänder erschienenen politischen Gesetzsammlungen. Bearbeitet und unter Aufsicht der k.k. Hofkanzley herausgegeben von Joh. Nep. Fr. v. Hempel-Kürsinger. Wien, Bey Joh. Georg Ritter von Möslers sel. Witwe, 1825.

⁵³ Andrejka, *Zaslužni*, str. 132–135.

⁵⁴ *Primorski biografski leksikon* I, str. 309.

- Deželni zakonik in vladni list za kronovino Kranjsko I. tečaj 1849. št. 26.* Naznanjenje politiške osnovne komisije za kranjsko kronovino od 23. Grudna 1849. Začetek novih politiških oblastnij v Kranjski kronovini s 1. Prosencem 1850.
- Deželni zakonik in vladni list za Kranjsko kronovino IV. del, II. tečaj 1850, št. 92.* Razglas c.kr. poglavarstva od 8. Sušca 1850. Razdelitev kranjske dežele v deželne sode, okrajna poglavarstva, kazne sode, okrajne sode, davkne vrade, katasterske srenje in seliša.
- Hof und Staats-Handbuch des Kaiserthums Österreich.* Wien 1856–1859 in po nadaljevanju *Haus und Staatshandbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie.* Wien, 1868–1914.
- Obrazložitve deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 12. 9. do 16. 10. 1878 in od 27. 3. 1908 do 29. 10. 1910.*
- Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder.* Wien, Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei. Št. 10, 1853 in št. 139, 1853; št. 22, 1867; št. 44, 1868; št. 74, 1873; št. 75, 1873; št. 74, 1896; št. 15, 1914.
- Sr. k.k. Majestät Franz des zweiten politische Gesetze und Verordnungen für die Oesterreichischen, Böhmischen und Galizischen Erbländer. Auf allerhöchsten Befehl und unter Aufsicht des Direktoriums herausgegeben.* Wien 1793, 2. Band.
- Status des Personalstandes der politischen Verwaltung im Herzogthume Krain.* Laibach 1875–1915.
- Ukazi c.kr. gosposk za vojvodino Kranjsko leta 1860, V. del.*

ČASOPISI

- Laibacher Zeitung*, 1849, 1850, 1853, 1867, 1870, 1872, 1873.
- Novice*, 1867, 1872.
- Slovenski narod*, 1870, 1879, 1880, 1882, 1883, 1887, 1891, 1892, 1896, 1897, 1911.

LITERATURA

- Andrejka, Rudolf: Zasluzni slovenski upravni juristi. *Pol stoletja društva Pravniki. Spominska knjiga* (ur. Rudolf Sajovic). Ljubljana, 1939.
- Heindl, Waltrud: Bürokratie und Verwaltung im österreichischen Neoabsolutismus. *Österreichische Osthefte* 22, Wien 1980, 3, 239–243.
- Hladký, Ladislav: *Slovensko. Stručná historie států.* Praha : Libri, 2010.
- Holz, Eva: *Nacionalna problematika uradništva na Kranjskem in Goriškem v drugi polovici devetnajstega stoletja.* Ljubljana, 1983 (magistrska naloga na Oddelku za zgodovino na FF v Ljubljani, tipkopis).

- Melik, Vasilij: *Volitve na Slovenskem 1861–1918.* Ljubljana : Slovenska matica, 1965.
- Pfeifer, Josef: *Die Landtagsabgeordneten des Herzogthums Krain 1861 bis 1901.* Laibach : Selbstverlag des Verfassers, 1902.
- Pol stoletja društva Pravniki. Spominska knjiga* (ur. Rudolf Sajovic). Ljubljana : Društvo Pravniki v Ljubljani, 1939.
- Polec, Janko: Uvedba občin na Kranjskem l. 1849/50. *Kosov zbornik. Zgodovinski časopis* 6/7, 1952–53.
- Primorski biografski leksikon. I. knjiga Abram – Juvančič.* Gorica: Mohorjeva družba, 1974–1981 in *II. knjiga Kacin–Pirjevec.* Gorica : Mohorjeva družba, 1982–1985.
- Zgodovina Slovencev.* Ljubljana : Cankarjeva založba 1979.
- Veliki slovar tujk.* Ljubljana : Cankarjeva založba, 2002.

S U M M A R Y

State officials and district commissioners in White Carniola between 1848 and 1914

Civil service was one of the foundations of imperial rule in the Austrian Monarchy. A centralised authority that began to establish itself in the mid-18th century required an increasing number of officials that were to have appropriate education and, above all, demonstrate absolute loyalty to the emperor. As this position gained in strength, it gradually excluded provincial estates from provincial administration. As a result, it weakened provincial autonomy while consolidating the sovereign's authority. The increasing emphasis on education opened new opportunities for the wealthy and educated citizenry to assume important and eminent positions in public administration. However, in order to do so, they were required to relinquish some of their freedoms, such as party affiliation, even their national sentiment unless it was German, and pursue a life that »befitted their estate« as the saying went.

After the revolution of 1848 the authorities in Carniola first set up twenty-eight mixed district commissions, including the Metlika and Črnomelj district commissions in White Carniola. In 1867 the emperor passed a decision to separate the judicial and political powers. The number of district commissions in Carniola was reduced to eleven. The district commissions of Črnomelj and Metlika were merged into the district commission of Črnomelj.

In the second half of the 19th century the district commission of Črnomelj functioned in a similar way as district commissions elsewhere in Carniola, with the only difference that here a significant number of officials began their careers as district commissioners.

Transfers of officials, including district commissioners, in the second half of the 19th century were not uncommon and the district commission of Črnomelj was no exception. The above mentioned transfers were an especially popular disciplinary instrument aimed at officials who seemed too independent or confident.